

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ

Սիւնիքի երկրագործութեան :

ԺԴ.

Հոնի ցանելու վրայ :

Հ. Ի՞նչ բան է ցանքը .

Պ. Ցանք կ'ըսուի՝ ցորենը կամ որ և իցէ հունտ հողուն մէջ սփռելը, անանկ որ ամէնն ալ նոյնչափ խոր թաղուին կանոնաւոր ու հաւասար գծերու վրայ :

Հ. Հունտերը ի՞նչպէս կը ցանուին .

Պ. Փոխանակ ձեռքով սփռելու՝ որ սովորական կերպն է, կը գործածուի մէկ տեսակ մը գործիք որ «երմանայան կ'ըսուի» . ասիկայ անիւներու վրայ առած սայլի պէս ծակ ծակ սընտուկ մըն է, որ ձիերը կամ մարդիկ կը քաշեն կը տանին : Ի՞նչ կերպս շատ հին չէ . Չինացիք բրինձ ցանելու համար կը գործածէին, Լաւրոպա ալ անցեալ դարուն մէջ մտաւ . առջի բերան շատ ընդդիմութիւններ ելան աս բանիս, բայց որովհետեւ գործիքը քանի զնաց կատարելագործուեցաւ՝ անով օգուտն ալ յայտնի եղաւ :

Հ. Ի՛նչ լի որ տեսակ հունտերը սերմանացան գործիքով կը ցանուին .

Պ. Ի՞նչ տեսակներն որ կարգ կարգ կը ցանուին. որպէս զի բուսնելէն ետքը՝ անոնց մէջտեղը եղած գէշ խոտերը ձեռքով կամ գործիքով դիւրաւ խրլուին :

Հ. Կարգ կարգ տնկելը ի՞նչ օգուտ ունի .

Պ. Վրիջ հունտ կ'երթայ . հունտերը շուտ մը հողուն տակը թաղուելով՝ թռչուններու կերակուր չեն ըլլար . որ երբոր հունտը ձեռքով կը սփռես, մէկ տեղ մը շատ կ'իյնայ՝ մէկ

ալ կողմը քիչ, տափանն ալ վրայէն անցած ատենը մեծ մասը բոլորովին կը թաղուի, ու ծլելէն առաջ կը փտտի :

Հ. Ի՞նչ կերպը արմտիքներուն ալ օգտակար է .

Պ. Լորկրագործութեան հմուտները աս կարծիքիս վրայ միաբան չեն, ուստի գործադրութեամբ միայն կ'իմացուի օգուտը . աս գիտենք որ քանի մը փորձեր շատ աղէկ յաջողեցան, բայց աս փորձերը ընդարձակ երկրի վրայ եղած չեն : Սերմանացան գործիքին տեղը կրնայ գործածուիլ նաեւ ուրիշ պարզ գործիք մը, որ է մէկ գաւազան մը՝ վրան ուրիշ խաչաձեւ գաւազաններ գամած՝ մէկմէկէ հաւասար հեռաւորութեամբ . ասով հողին վրայ նշաններ կ'ընեն, ու ան նշանած տեղուանքը մանր փոսեր բանալով՝ հունտը մէջը կը ձգեն ու կը թաղեն :

Յորեն . Բ :

Ցանելու հոնիքն չափը : — Ի՞նչոր չափը այլեւայլ պատճառներէ կը փոխուի . վասն զի աղէկ հողերու մէջ ամէն արմատներն ալ աղէկ կ'ուռճանան . անոր համար աս տեսակ հողերուն մէջ այնչափ պէտք չէ ցանել՝ որչափ գէշ հողերուն մէջ . նմանապէս աշնան ցանը երբոր յարմար ժամանակին ըլլայ, գարնան ցանէն քիչ ցորեն պէտք կ'ըլլայ . ան տեղուանքը՝ ուր որ գարնան աղէկ անձրեւ կուգայ, որով շուտ մը կը ծլին ու կը մեծնան ցորենները, աւելի քիչ ցանելու է՝ քան թէ անձրեւ չեկող գաւառները, և այնպիսի երկիրներ ուր որ տաքը մէկէն կոխելով մեծ մասը չեն ծլիր : Ի՞նչ ընդհանրապէս նօսր ցանելը օգտակար է :

Ցանելու ծախսակէ : — Ի՞նչ կարելի է հաստատուն ժամանակ մը դնել ցանելու . վասն զի կլիմաներուն տարբերութեամբ, եղանակներու փոփոխութեամբ, այլեւայլ հողերուն յատ-

կուլթիւններովը ան ժամանակն ալ կը փոփոխի : — Վաղղիայի մէջ աշնան ցորենը սեպտեմբերէն ինչուան յունուարի մօտիկները կը ցանեն :

Փորձուած է որ ընդհանրապէս երբոր աշնան արմտիքները ուշ կը ցանուին, ցորենին հասկերը աւելի լեցուն կ'ըլլան, ու յարդը քիչ : Վարնան ցորենը կանուխ ցանելը աւելի շահաւոր է, վասն զի տաքերը չկոխած՝ հունտերը ատեն կ'ուեննան ծլելու . բայց աս բանս շատ անգամ անկարելի կ'ըլլայ, վասն զի արտերը ջրով լեցուած ըլլալով՝ հողը շուտ չտաքնար . մանաւանդ երբոր բուսական հողին մէջ կաւը շատ ըլլայ, ու անոր տակի հողն ալ ծծող հող չըլլայ :

Հանելու հերոքերը : — Վլխաւոր իրեք կերպով կը ցանուի ցորենը . քսփուելով, սերմնացանով, ու զատ զատ ծակեր բանալով և հունտերը անոնց մէջ թաղելով :

Ա . Սփռելով ցանելը երկու կերպով կ'ըլլայ . մէյմը արտին երեսը կը ցանեն ու ետքը տափանով կը ծածկեն . մէյմըն ալ ակօսներ կը բանան ու անոնց մէջ կը թաղեն . աս երկրորդ կերպը աւելի թեթեւ հողերուն յարմար է :

Բ . Սերմնացան գործածելը աս աղէկուլթիւնս ունի որ խիստ քիչ հունտ կ'երթայ, ու այլևայլ հողերուն յատկուլթեանցը համեմատ՝ կրնաս ուղածիդ չափ խոր տնկել . քիչ աղբ պէտք կ'ըլլայ, ու ցորենն ալ շուտ կը ծլի . սերմնացանով կարգ կարգ ցանուած արտերը դիւրաւ կրնաս քաղհան ընել ոճերը աւելի հաստընալով ամուր կը մնան, ու իրենց բերքը աւելի աղէկ է . հողն ալ ուղած ատենդ կրնաս կակըղցընել, որով փաստակար քաղինք . ու գէշ խոտերուն մեծ մասը կը ջարդուին :

Գ . Հորենը զատ զատ ծակերու մէջ թաղելու համար, նախ արտին երկու ծայրերը մէյմէկ ցից կը տնկեն, ու մէկ ցիցէն ինչուան մէկալը չուան մը կը կապեն . ան չուանին շտկուլթը

մէկմէկէ 6 կամ 7 թաշափ հեռու ծակեր կը բանան, ու մէջը իրեքէն ինչուան հինգ ցորենի հատիկ կը ձգեն ու կը ծածկեն . երբոր ան կարգը կը լմընայ, ցիցերը կը հանեն ու 9 թաշափ առաջ երթալով նորէն կը տնկեն, ու նորէն ծակեր բանալով՝ հունտերը կը տնկեն . միայն կընային որ գծերը շիտակ ըլլան . բոլոր արտը ցանելէն ետքը մէյմը կը տափանեն : Սիւրեք կերպերն ալ իրենց աղէկուլթիւններն ունին . բայց որ և իցէ մարդ պէտք չէ մէկէն իր կերպը փոխէ՝ առանց ուրիշ կերպերը առաջուց փորձելու, ու նայելու թէ որն է աւելի օգտակարն ու շահաւորը :

Հորենը ցանելէն ետեւ ընելու հոգերը : — Վլխաւոր գործողուլթիւններն են լողքարել, քաղհընել, տափանել, ու հողը կակըղցընել :

Երբեմն կ'ըլլայ որ սաստիկ սառուցէն՝ թեթեւ, խոնաւ, կրոտ ու կաւ՝ ճոտ հողերուն երեսը կ'ուռի կամ կը ճաթըռտի, և անով արմատները բաց կը մնան . ասանկ ատեն լողքարելը շատ աղէկ է . լողքարին ծանրուլթիւնը հողին ծակոտկէնուլթեանը համեմատ պիտի ըլլայ : Սմանք այսպիսի հողերը լողքարելու տեղը, կը թողուն որ օրն 'ի բուն մարդիկ՝ կենդանիներն ու սայլերը արտին ամէն կողմը կոխկըռտեն . ասկէ կը հետևի որ արտը ցանելէն ետքը ոչխարները անոր մէջ փարախեն յալ շատ աղէկ է :

Վաղհընելը շատ հարկաւոր է՝ թէ թեթեւ և թէ պինդ հողերու համար . բայց նայելու է որ կաւոտ ու պինդ հողերը յարմար ժամանակին քաղհան ըլլուին, վասն զի թէ որ հողը կարծրացած ժամանակը ընես, գէշ խոտերը դժուարաւ կը խլուին . իսկ թէ որ շատ խոնաւ ըլլայ, աշխատողներուն ոտքերը մէջը կը խրին : Սմանապէս թէ որ ցորենը աղէկ մը չծրլած քաղհընես, գէշ խոտերը նորէն կը բուսնին . իսկ թէ որ ուշացընես՝ ցորենին փաստ կուտայ քաղհանը . ուստի աս գործողուլթեան յար-

մար ժամանակը ապրիլ ամիսը կամ մայիսի սկիզբն է :

Տափանեղը աւելի պինդ՝ քան թէ թեթեւ հողերուն համար հարկաւոր է . և ասոր ժամանակը մարտ ամիսն է , որ անատեն հողը բաւական չորցած կ'ըլլայ . թէ որ տափանեղու ատեն նոր ծլած բոյսերէն մէկ քանին ծեծուին կամ վերաւորուին , վրանին հող ծածկուելով նորէն կը ծլին . պէտք է նայիլ որ քանի որ չեն ծլած՝ հողը տափանուի , որ ութը տասը օրէն ետքը աւելի աղէկ կը ծլին . նայելու է որ արտին ամէն կողմը , մանաւանդ կաւոտ հողերուն ճաթըռտած տեղուանքը կակուղ հողով ծածկուին . տափանին ակուաները բաւական մեծ պիտի ըլլան որ կարենան հողը փորել ու կակըղցընել :

Հողը փորելով կակըղցընելն ալ շատ աղէկ է . բայց աս բանս սփռելով ցանուած արտերուն մէջ դժուարաւ կ'ըլլայ , և աւելի ակօս ակօս բաժնուածներուն կը յարմարի : Եւ բանս որչափ կարելի է ուշ ընելու է , քի անատենն որ ցորենը ծլելով պիտի սկսի հողուն երեսը ծածկել : — Երբեմն կ'ըլլայ որ հողը չափազանց պարարտ ըլլալով , կամ ձմեռը սաստիկ բարեխառն ընելով , ցորենը շուտ մը կը ծլի , ոճը կը մեծնայ , և աղէկ հասկ չկապեր կամ չհասուննար . աս բանիս համար ոմանք ոչխարները արտին մէջ կը թողուն որ արծին . որ աղէկ չէ . վասն զի անոնք շատ անգամ արմատն ալ մէկտեղ կը խլեն , որով նորէն չեն ծլիր ցորենները . աւելի աղէկ է քանի որ դեռ թարմ են՝ մանգաղով հնձելը , անանկ որ ոճին բուսած տեղը չըզարնուի կամ չկըտրուի . անքաղած ոճերը կենդանիներուն տալու է , մնացած արմատը նորէն կը ծլի ու ատենին կը հասնի : Բաղելուն ու պահելուն կերպերը ուրիշ անգամ կը դնենք :

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԱՇԽԱՏԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Երգահան :

Երգահան կամ Խափահան քաղաքը հին ատենէն 'ի վեր Եսիայի և բոլոր արեւելքի խիստ փառաւոր քաղաքներէն մէկն է , շատ հարուստ՝ բազմամարդ և գեղեցիկ : Պարսից Շահաբաս թագաւորը ասիկայ իրեն մայրաքաղաք ըրաւ , և այնչափ զարդարեց որ 700,000 բնակիչ կար մէջը : Երգահանին քովի երկու աւաններն ալ մէյմէկ մեծամեծ քաղաքներու կը նմանին . ասոնց մէկը նոր ջուղան է , ուր որ Շահաբասին՝ հին ջուղայէն Պարսկաստան քաղաքը կը բնակին , հարուստ ու վաճառաշահ : Եկալը Հրէից աւանն է , որ Երգահանի կ'ըսուի :

Երգահան քաղաքը Շահաբասէն ետեւ շատ պատերազմներու և պաշարմունքներու դիմանալէն ետքը , քանի գնաց՝ իր մեծութենէն ու հարստութենէն ընկաւ , այնպէս որ հիմա մէջի բոլոր բնակիչները 200,000 հազիւ կ'ըլլեն : Բայց ինչուան հիմայ ալ անուանի ձեռագործներ ունի , մանաւանդ բամպակի , մետաքսի , թաւիչի , չուխայի , գոյնզգոյն ապակիներու , ներկի , շաքարի , կաշիի և հրացանի . և վաճառականութիւն ընելու խիստ յարմար տեղ է : Ենքերուն մէջ երեւելի են ինչուան հիմա Չիւսի-Բուսի և Երգահան ըստած պալատները , և Ֆէթհ Ելի շահին նոր պալատը որ 1816ին շինուած է : Երգահաններուն մէջ ամենէն անուանին թագաւորին մզկիթն է , Շահաբասին շինածը , որ Երգահանի կ'ըսուի : Թագաւորական հրապարակը Երգահան ըստածն է , որ 2000 ոտք երկայն ու 700 ոտք լայն է , և առաջուց աշխարհիս հրապարակներուն մէջ խիստ